

Valamelyes rejtély is övezi özvegy Husztyné történetét. Balassi Ferenc után miért avatkozott később Bálint is az ügybe, nemcsak fenyegető panaszt emelve Pongrácz László ellen, de nagy gyorsasággal valóra is váltva az előlegezett erőszakosságokat, melyek folyamatra tételéről már a Pongráczok panaszkozhattak a megyénél.⁵

Nagyon csábító volna, hogy Zsófia asszonnyal hozzuk összefüggésbe a *Sófi nevére* írott éneket is, annál inkább, mert e verset nem minden fenntartás nélkül lehet Balassi szerelmi lírájának udvari típusába sorolni. Gerézdi Rabán összefüggésbe hozza a vers néhány sorát Castiglione udvari etikett-tanaival.⁶ A Gerézditől idézett versrészlet, amely szerint Perényi Zsófiának, a nemes lánykának „bölcs esze vagyon neki mindenre, Tud fedni (titkolni) szerelmet, noha igen szeret, nincsen gonosz hírére.” – egyértelműen nem állítható párhuzamba az *II Cortegiano* következő részletével; „... az én Palotahölgyem, amikor szerelemről van szó, úgy viselkedjék, mintha sohasem hinné, hogy aki vele szerelemről beszél, őt szereti.” Castiglione palotahölgyének helyes viselkedéséről beszél; ha valaki udvarol neki, tegyen úgy, mintha nem hinné el az udvarló vallomását. Balassi versében viszont nem az udvari hölgy ezen óvatossága viselkedéséről van szó, hanem a megénekelt Zsófi azon ügyességéről, amelynek segítségével elkerüli, hogy a világ számára vegye szerelmi ügyeit. Nem ad alkalmat a pletykára, „noha igen szeret, nincsen gonosz hírére”. Az udvari etikett finomkodó világát inkább idézi egy másik Balassi-vers, az *Eregy édes gyűröm, majd jutsz asszonyodhoz* kezdetű, hiszen ennek az udvarhölgye, akárcsak Castiglione palotahölgye:

Tudja ez világnak minden álnokságát,
Nem hiheti senki hizelkedő szavát,
Igen ójja magát
Vagyon okossága, jól rendeli dolgát.

A *Sófi nevére* írott vers nem ennyire egyértelmű, idézett sorainak hangulata kissé eltávolodik az udvari etikett finomkodó, mímelő világától, s mintha belejátszana egy kevéske íz Balassi másik szerelmi énektípusának a motívumaiból is. A versben említett *szeretem-titkolás*. meg az esetleges *gonosz hír* nem egészen illeszkedik az udvari széptevés rafináltabb modorához.

Zsófia asszony azonban mégsem jöhet számításba, mert Balassi terminológiájában igen következetesen alkalmazott megjelölés a „szűz”, csak leányt jelenthet. Losonczy Annát is következetesen „kegyes”-nek nevezi.

Nem lehetetlen viszont, hogy a „Nyolc ifiu legény” kezdetű ének Zsófiája (Balassi Ferencnek, „Credulus attyafiá”-nak szerelme) valóban a lipói jegyzőkönyvekben szereplő Zsófia-asszony, mert talán őt idézheti a vers következő sora; „Ki az kire engem gyűjtött (mond) ily igen Vénus futo/SOFIA?” Vénus „futosó fia” Perényi Zsófiára, a gyászoló főrangú szűzre nemigen vonatkoztatható, de Zsófia asszonyra esetleg annál inkább.

Komlowszki Tibor

Cabet az 1830-as évek magyar sajtójában

A haladó erők jóvoltából a reformkor második felének politikai, társadalmi és művelődési élete cselekvő akarattól feszül. Erjedő mozgalmasság bélyegez Kossuth célja körül minden alkotó szándékot. E teremtő lendület szükségyszerűsége először hegeli nyelven kap tudatos megfogalmazást. Szontágh Gusztáv Kölcseyvel vitázva sűríti szavakba a gondolatot: A világon minden: ellentétes erők harca. „Ha tökéletes nyugalmat óhajtunk, temetkezzünk el!” Szontágh más irányból is megközelíti a kérdést: A szertelen nyugalomvágy, amely idegenkedik a harctól, nem lehet tökéletesség, mert „a'hol harc nincs, nincs élet, kifejlés 's előmenetel”.¹ Tarczy Lajos, Petőfi pápai tanára ugyanebben a felismerésben szemléli a mindenséget. A ter mészeti és szellemi világ örök fogalmait ellentétel, dialektika által fejti ki. Az életből nem hiányozhat a küzdés, mert „a' küzdés élet, a' nyugalom halál, 's a' melly nép nyugalomban él, az vagy gyermek, vagy agg; amaz boldogabb, mert életre számolhat, meze csak sírjába temetkezni készüljön.”² Vörösmarty irodalmi sikra vetíti a nyugalom tesztelő hatását. Az Athenaeum pártossága miatt támadják. A költő vállalja az elvek küzdelmét; „A' párt zajog, nyugtalanokodik, 's dűhe gyakran veszélylyel fenyeget, de élet, ifjúság 's erő van a pártban; a pártatlanság ellenben tespedés, hanyatlás, vagy éppen halál jelensége.”³ A dinamikus élet-

¹ Uo.

² GERÉZDI RABÁN: A magyar világi líra kezdetei. Bp. 1962. 286.

³ Élet és Literatura 1829. 123–124.

⁴ Athenaeum 1838. I. 9., 12.

⁵ Uo. 1838. I. 597.

szemlélet megtestesítője, Petőfi az 1848-i forradalom kezdeti pillanatában ad hangot felfogásának. Szabadságköszöntő lelkesültségében is a kivívott diadalon érzett öröm értékét hangsúlyozza; „Élj boldogul! . . . nem kívánom, hogy ne találkozzál vészekkel pályádon, mert az örökké nyugodt élet fél halál, de legyen mindig férfierő a vészeken diadalmaskodni.”⁴ A jövőt formáló harcos programmal függ össze, hogy a polgári haladás hívei mohó érdeklődéssel kívánják megoltani művelődési szomjukat. Keresik az eszméket, kutatják a példaképeket, felfedezik a gondolati forrásokat. Külföldre utaznak, hogy elébe menjenek a nyugati kultúra eredményeinek, szemesítsék magukat a kapitalizmus alkotásaival.⁵ De a harmincas évek elején még csak hazai földön, hírlapjaink hasábjain és könyvek szövegében találkoznak a demokratikus közélet jelenségeivel, a társadalmi mozzanatokkal. Újságjaink gazdag külföldi híryanaga mozgalmasságot érzékeltet számukra a viszonylagos magyar csend helyett. Forradalmak törnek ki, munkásmozgalmi események zajlanak, párharcok dúlnak, s eközben nevek születnek, művek jelennek meg, és lépnek át szinte szemünk láttára a magyar ismeretbe politikusok, közigazdászok, írók, köztük talán legkorábban a saint-simonista Chevalier, a liberális Tocqueville, az utópista kommunista Cabet . . .

Csakhogy Tocqueville már jelentkezésének pillanatában irodalmi művei révén vált belépőt a haladó magyar tájékozódás területére, Chevalier hazai ismeretét saint-simonista múltjával kapcsolatos élet-történések vezetik be, hogy aztán rövidesen átadják helyüket őrönművelődés gazdasági tevékenysége hatásának. Cabet recepciója fordított menetet mutat. Irodalmi munkássága csak későbbi időpontban jelentett mozgósító erőt. A magyar forradalmi demokraták közül Táncsics és Vasvári Pál olvasta a *Voyage en Icarie* (1840.) című filozófiai és társadalmi regényét. Az *Histoire populaire de la Révolution française* (1839–40.) című jakobinus-kommunista művét pedig Lukácsy Sándor kötötte össze elválaszthatatlanul Petőfi nevével.⁶ Lukácsy fejtegetései során 1841. október 23-ára lokalizálja Cabet nevének felbukkanását magyar szövegben. Cabet-val azonban jóval előbb találkozunk. Magyarországi életének első szakasza mindenekelőtt politikai-társadalmi szerepéhez kötődik.

Egyéniségéről és elvi magatartásáról részletesen tájékozódhattott a harmincas évek első felének újságolvasó közönsége. S itt, ebben az élménygyűjtésben közösen osztozik haladó és konzervatív gondolkodású személy. A képzetekre mindegyikük a maga belső hajlama és fogékonysága szerint rezonált. Állításunk általánosító jellege abból a tényből fakad, hogy a róla szóló hírek vagy vele kapcsolatos eseménytörténeti közlések két vagy három újság hasábjain is feltűnnek rövidebb vagy hosszabb terjedelemben, esetleg a szerkesztő válogató mozdulatai nyomán egyes részleteket elhallgatva, vagy némi időbeli eltolódással, mert Márton József, a Bécsben megjelenő Magyar Kurír szerkesztője előbb vette kézhez a külföldi hírlapokat, mint például Helmecky, a Jelenkor szerkesztője Pesten.

Cabet mint a francia követkamara tagja a szélső baloldalon foglalt helyet. Az 1832. január 4-i ülésen Montalivet oktatásügyi miniszter az udvartartás költségeinek vitatása közben azt a kijelentést teszi, hogy ha a fényűzés megszűnnék a királyi palotában, azonnal messze távoznék az a fejedelem alattvalóinak házából is. E szavak fergeteges ingerültséget váltanak ki az ellenzéki sorokban. Cabet is tiltakozik. „Cabet úr: csak X. Károlynak voltak jobbágyai à l'ordre!”⁷ A civilista tárgyalásakor kirobbanó méltatlankodásnak és következményeinek emléke még egy évtized múltán is visszakisért a magyar sajtóban. A Világ idézi vissza: ma Thiers ugyanazt mondja, mint ami elhangzott 1832-ben, de azóta Franciaország illedelmesebb és okosabb lett: „a dühös republicanusok már kissé megszelídültek, a becsületes Garnier Pages megholt, az örült Cabet a kamarából kiűzetett.”⁸ A konzervatív újság párizsi tudósítójának hangját bizonyára a *Voyage en Icarie* megjelenését követő jobboldali ellenérzés váltotta ki. A királyi tiszteletdíj kérdése tartós politikai hullámokat vert. Nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az ellenzéki képviselőknek egy 45–50 tagú csoportja Oppositio címmel megfogalmazott iratban foglalja össze, s terjessze a kamara és a király elé közjogi, belpolitikai és nemzetközi vonatkozású kormánybírálatát. Benne rámutatnak arra, hogy luxus miatt bukott meg a királyi család, ebből következőleg az új király csak változott feltételek mellett erősítheti meg trónját. Az Oppositio szövege aláírásokkal zárul: „Páris. Máj 28kán 1832. Allier, Bernard, Cabet, . . . Garnier Pages, . . . Lafayette, Lafitte, General Lamarque (halála óráján), . . . Odilon Barrot, . . . Tracy stb.”⁹

Lamarque tábornok valóban néhány nap múlva elhunyt. A republikánusok a temetésre meghívót küldenek a hivataloknak, intézményeknek, műhelyeknek, iskoláknak. A holttestet

⁴ Lapok Petőfi Sándor naplójából. Pest, március 15, 1848.

⁵ FENYŐ ISTVÁN: A polgárosodás eszmevilága útirajzaikban 1848 előtt. ItK 1964. 603. Zsoldos Jenő: Petőfi és Gorove „Nyugot”-ja. FK 1964. 405.

⁶ LUKÁCSY SÁNDOR: Petőfi és Cabet. ItK 1966. 293.

⁷ Jelenkor 1832. 43. I. még Magyar Kurír 1832. I. 42, Erdélyi Híradó 1832. I. 62. A francia *sujet*-t a Jelenkor *jobbágy*-nak, a Magyar Kurír és az Erdélyi Híradó *alattvaló*-nak fordítja.

⁸ Világ 1842. 581.

⁹ Magyar Kurír 1832. I. 387.

1832. június 5-én vitték a Pantheonba. A tömeg az utcára tódul. A republikánusok erre a napra tüzték ki forradalmi megmozdulásukat. A felkelést leverték. „A Journal des Debats szerént a Laboissiere, Cabet és Garnier Pagés (kik a' Követek Kamarájának mindnyájan tagjai) elfogattások eránt parancsolat adatott ki”¹⁰ E közlemény június 19-én jelent meg a Magyar Kurírban, másnap a Jelenkor pontosabban, dátummal közli a hirt; „6dikán estve szinte elfogatási parancs adatott ki Laboissiere, Cabet és Pagés követkamarai (ellenféli) tagok ellen.”¹¹ Cabet és követársai a letartóztatás elől menedéket keresnek. Rejtekhelyükről nyilatkozatot adnak ki; „Cabet Ur, a' Követek Kamarája Tagja, kinek elfogattatása ellen parancsolat adatott, kinyilatkoztatá: hogy ő ugyan egészen ártatlan, de addig bűvő helyéből elő nem jön, míg katonai törvények uralkodnak. — Ezeknek megszűnésével pedig minden további halasztás nélkül önnként áll azon bírák elébe, kiket néki a' Charta és a' törvény rendelt.”¹² A hatósági eljárás politikai hátterét kiszélesíti, és a nyilatkozat hangját némi gúnnyal fűszerezi a Jelenkor június 27-i tudósítása: „Armand Carrel, a' National egyik írója, kit különös gonddal kerestet a' ministerium, hogy őt haditörvényszék elébe állíthassa, úgy szinte Philippon a' Caricature szerkesztője, 's Cabet követkamarai tag rejtekhelyeikből azon nyilatkozást adák a' parisi ujságokba, hogy ők ugyan rendes bírák előtt akármely órában készek megjelenni, de egy katonabiztosság vagy haditörvényszék tagjai lelkiismeretét épen nem szándékojk kísérletbe hozni.”¹³ A rejtőzködő politikusok követársaikhoz fordulnak jogvédelemért: „Laboissiere, Cabet és Garnier Pagés elfogattatások eránt kiadott parancsolat ellen való Protestatiójokban, felszólítják Tisztítársaik (a' Követek Kamaráját) hogy ezen dologról adják vélekedéseket. Ezen felszólítás következtében Jun. 17-kén a' Párisi Ujságokban, 15 Követek aláírásával . . . nyilatkozatát adatott ki.”¹⁴ Laffitte, Girardin, Odilon-Barrot és mások örömmel és bizalommal fogadják távollévő követársaiknak a rendes bíróságra vonatkozó elhatározását, s helyben hagyják vonakodásukat, hogy nem hajlandók az illetéktelen és törvénytelen haditörvényszék elé állni. Más irányú kísérlet is történt a méltatlan meghurcoltatás megbélyegzésére; „A követkamará Decemb. 1-ső napján tartott ülésében . . . Joly úr azt javallá, hogy a' kamara, négy tagjainak (Berryer, Garnier-Pagés, Laboissiere, 's Cabet urak) alaptalan elfogattatások, mint a' képviselőség megsértése miatt nyilatkoztassa magát — ki feddőleg 's az iktatassék-bé a' felírásba.” Az indítvány nyomán botrány támad, s Joly visszavonja javaslatát.¹⁵ Cabet-ék kitartó álláspontja és a kamarai követcsoport közbelépése sikerrel járt. Az ügy polgári bíróság elé került. „Cabet és Garnier Pagés urak Leblond nyomozóbíró előtt júl. 8-ikán kihallgattak. Semmi tetemes vád, semmi zár-ök nem sült reájok. A' kérdések előre fel voltak téve 's még is alig lehet üresbeket, haszontalanabbakat gondolni . . . Cabet ur júl. 20-ikán ismét kihallgatták. Protestált az ellen, hogy az ostromállapot alatt 's az ő távollétében irományait elszedék 's néhányat közülök a' ministeri journalokkal közölttek.”¹⁶ A képviselők esete, az alaptalan vádemelés s nem utolsósorban a komolytalan bírósági kihallgatás a Messenger szerint tragikomikusan hatott: „Cabet és Garnier Pagés urak az illető bíró által kikérdeztettek. Valamint a' Laboissiere úr kikérdeztetése, úgy az ezeké sem mütata semmi okot az elfogattásra. A' három követhöz intézett kérdések előre mind le voltak írva. Alig lehet hinni, milyen semmisségek és neveltségek valának e' kérdések . . . Valóban, ha egy olyan komoly tett nem forogna itt fen, a' milyen franciaországi három kamarakövet szabadságának megsértése, nevetünk kellene azon tisztviselők könnyelműségét, kik bizonyosság nélkül vádolást tesznek, elfogató parancsolatokat adnak-ki, agenseiket futásnak eresztik, hogy azokat végre hajtsák, 's végre a' vádlottakat a' legudvariasabban köszöntik, és magok arra kéri, hogy csak méltóztassanak haza menni.”¹⁷ A Cabet ellen emelt vád az esküdtszék előtt tarthatatlannak bizonyult. „Cabet követkamarai tagot april. 14-ikén minden vád alól fölmentették az assisek.”¹⁸

Méhes Sámuelnek, az Erdélyi Híradó liberális szerkesztőjének tájékoztató szándékából a puszta híradáson túl némi izelítőt is kapunk a vád tárgyáról és Cabet védőbeszédének, ha nem is súlyos mondanivalót tartalmazó részleteiről, de mindenesetre érdekes motívumairól: „A jury Cabet követet nemvétkesnek nyilatkoztatá, 's az assisek széke a' vád alól felmenté. Írásának azon szavai, melyekért Cabet úr főképen vád alá hozott volt, ezek: »Az Augustus 7-ki királyság egy bitangoló 's törvénytelen Charta által tétetett. Ez a' királyság a' leggyalá-

¹⁰ Uo. 1832. I. 388. ENGELS: „A francia kommunisták legtöbbje egyszersmind republikánus; kommunista társadalmi rendszert akar, köztársasági kormányzat formájában” (Marx – Engels Művei Bp. 1957. I. 484)

¹¹ Jelenkor 1832. 390.

¹² Magyar Kurír 1832. I. 409.

¹³ Jelenkor 1832. 405.

¹⁴ Magyar Kurír 1832. I. 417; I. még Erdélyi Híradó 1832. II. 15.

¹⁵ Erdélyi Híradó 1832. II. 410.

¹⁶ Jelenkor 1832. 468.

¹⁷ Erdélyi Híradó 1832. II. 71 (július 31.)

¹⁸ Jelenkor 1833. 278 (május 1.)

zatosabb eszközök által tartja fen magát; ez a júliusi revolutiot elárulta 's azt szükség esetében az idegen hatalmasságoknak préadul engedendi. De a királyságnak felelőssel kell tartoznia. A' nemzet megtudá XVI. Lajost büntetni.« Magát védelmező beszédében többek közt ezeket mondá Cabet úr: »Uraim! Én a' chatart, mely minket kormányoz, annak összevazarásait, szomorú korlátolásait, 's némely határozatának két értelműségét úgy tekintem, mint minden inségeink egyetlen egy okát. Ha Lajos Filep egyenes szívű férfiának hitt volna, 's én egyik vagyok azon első közzül kik azt neki tanácsláék, úgy nem fogadott volna el oly könnyen egy koronát, mely nekie oly kevéssé inepies módon adatott által. Ha ő nekem hitelt ad vala, úgy felszólította volna az egész-nemzetet, hogy ez az ő néhány egyszerű polgárok által történt választatását törvényesen erősítse-meg, 's az e' képen által adatott hatalom azután oly erős lett volna, a' mint csak lehet kívánni.«¹⁹ Ha az 1832. január 4-i követkamarai közbeszólást nem tekintjük, akkor ezek az idézetek őrzik az első magyar Cabet-szövegeket. Egyébként Cabet csaknem hasonló helyzetbe került egy évtizeddel később. Midőn Quénisset-t, a király fiának merénylőjét halálra ítélték, Dupoty-t, a Journal du Peuple szerkesztőjét öt évi fogsággal sújtották. Veszély fenyegette Cabet-t is: „Híre volt Cabet egykori követ 's a' Populaire kiadója elfogatásának is; de ez nem valósult. Annyi igaz, hogy ő a' páirtörvénszék egyik ülésében jelen lévén, Dupoty helyére mutatva, így nyilatkozott: »Csudálom, hogy én nem ülök ama' széken.«²⁰

Cabet életmozzanatainak magyar visszhangja 1833-ban új elemekkel bővül. Eddig csak a republikánus politikus személyéhez kapcsolódtak a hírforrások adatai, most az íróról és publicistáról is rögzíthet olvasmányélményeket a magyar figyelem; „A' Követkámara Martius 10d. ülésében . . . kívánta az igazság minisztere Barthe úr: hatalmazná fel őt a' kamara Cabet urat, mint egyet a kamarai követek közzül, a' »La revolution de 1830« című esmeretes broschüréjéért törvény elébe idéztethetni. A' kamara azt határozá, hogy a' miniszter kívánsága nyomtatassék ki, és helybenhagyás véget a bureaukhoz utasíttassék.«²¹ Cabet politikai tevékenysége mind szorosabbá válik a munkásmozgalommal. A harmincas évek folyamán demokrata-republikánus társulatok alakulnak, titkos szocialista társaságok létesülnek Franciaországban. Cabet is vezető tagja egy ilyen demokrata-republikánus egyesülésnek. S hogy ez a csoportosulás valóban a munkásság körében találja meg szervezeti bázisát, arra közvetlen tartalmi kitételeken kívül a „demagóg” minősítés is utal.²² A pejoratív értelemben használt, de valójában a népbarát funkciójára mutató kifejezés Cabet-t is a nép érdekében küzdő politikusok közé sorolja: „némely emberek veszettségből e', vagy is inkább ügyetlenségből, fejeket feltartják ugyan, 's kevélyen, és szabadon nizegetnek körül, — és még is, mikor észre sem veszi az ember, leguggolnak, s a' pornép közzé szeretnek egyvéledni, mintha annak Királyai akarnának lenni . . . Ilyen Demagogusokból álló Clubb telepedett most itt Párisban le, azon szín alatt ugyan, mintha a' népet, különösen pedig a' mester embereket akarná tanítani, valósággal pedig a' népet meg akarja fosztani minden vallástól, melyet babonázásnak kiált ki . . . Ebben a Clubban Cabet és Cormenin Urak határtalan hatalommal uralkodnak: az első talentom nélkül való ember, az utóbbi a' Bonapartismus despotikai ideáinak kedvellője, ezeket elébb a' Restauratiókor akarta használni, most pedig azok (ideák) szerint, a népfedelemiséget kívánja béhozni, — egyéberánt nem tökkel ütött ember. A Clubbnak ezen láptói²³ tehát, a' minap valami Kormány nemet akartak felállítani, 's az ezen alkalommal tartott gyűlésbeli Előfűléség miatt, Laffitte, Odilon Barrot, és Lafayette egymással vetélkedtek.«²⁴ A gyűlésen végül is Arago elnökölt. A párizsi titkos társaságok munkásmozgalmi törekvései nyomán forradalmi megmozdulások robbannak ki, összeesküvések szerveződnek, s kapnak hangot radikális munkáskövetelések.²⁵ Cabet lapja, a Le Populaire 1833 szeptemberében indul meg, s néhány hónap múltán már szellemi-politikai hatását fedezik fel, ha közvetve is, a munkásság mozdulatai mögött. „Lonoiersnek néhány fabrikáiban, a lakosok közt nyughatatlanságok támadtak, a' mit a Párisi — úgy nevezett demagogus társaság kiszttetéseinek lehet tulajdonítani. Cabet Ur Populaire nevű haviírásának legújabbik lapja, hasonló társaságok szákségéről sokat beszél, hol a' többek közt ez vagyon: Ma már látjuk a' »Segits magadon, majd segít az Isten« nevű társaságot . . . Az emberi jussok társasága egész Frantzia Országban elágazott . . . a' Dijoni társaság, itál, és a' sóadó ellen, mely majd mindenütt talál követőkre . . .«²⁶ E tudósítás egyrészt ellenőrizhetőbbé teszi a „demagogusok” és Cabet kapcsolatát, másrészt Cabet szülővárosának és ügyvédi munkássága egykori színhelyének szerepét idézi a titkos társaságok háló-

¹⁹ Erdélyi Híradó. 1833. I. 308. (május 7.)

²⁰ Pesti Hírlap 1842. 47.

²¹ Hazai s Külföldi Tudósítások 1833. 195; I. még Jelenkor 1833. 197.

²² L. Demagóg című cikkemet a Magyar Nyelvőr 1967. évi 2. számában.

²³ A szó használatára félreértésen alapszik. (A cikket az Allgemeine Zeitungból fordították. A der Leiter = vezető helyett a die Leiter = lábtó, lajtoria, létra (Ballagi Új TeljSzót.) került a szövegbe.

²⁴ Magyar Kurír 1833. II. 34 (július 16).

²⁵ Vö. Marx — Engels Válogatott Művei. Bp. 1949. II. 334.

²⁶ Magyar Kurír, 1833. II. 366. (december 6).

zatában. Dijon haladó polgárságának és forradalmi rétegének érületi-politikai érdekeltségét Cabet munkásságában a lengyel forradalom franciaországi menekültjeinek ünnepélye tükrözi. Nevét transzparensok hirdetik. „A' Journal de Paris Dijonból Nov. 30. írja, hogy az oda szállított lengyelek a' tisztviseletől engedelmet kértek revolúciójuk évünnepét tartani, mi olly föltétel alatt adatott-meg, hogy a' csupán lengyel ünnep legyen, semmi politikát belé ne elegyítsenek 's Franciaország barátságát tekintetben tartsák. Azonban egy nyilvános teremben több lengyel generalok, 's Washington, Franklin, Garnier-Pages és Cabets neveiket kivilágtították, 's mintegy 500 gyülekeztek össze.”²⁷ A Jelenkor élesebben szemléltet: „a' terem átvilágló díszesítvényekkel vala ékesítve, rajtok több lengyel general neve, Washingtoné, Frankliné, s ezek mellett Garnier Pagés 's Cabet-é.” Az elhangzott beszédekben Robespierre-t és Saint Just-t állították példaképül a hallgatóság elé.²⁸

Cabet politikai és publicisztikai teljesítményei a magyar újságok hírei alapján is lázas életütemről vallanak. A követkamarában vezérszónoki szerepet vállal. A republikánusok újabb kamarai rohamra indulnak. Rá akarnak mutatni arra, hogy Franciaország jelenlegi viszonyai nincsenek összhangban a júliusi forradalomból szükségképpen levonható következtetésekkel. Ezért kívánatos, hogy „a' legközelebbi ülésben nyíltan nyíltan 's minden burok nélkül lépjen föl a' republicai oppositio, mellynek fejlül Lafayette, Cabet 's Garnier-Pagés fog szolgálni.”²⁹ A Le Populaire-ban egymás után jelennek meg cikkei. Két cikke miatt esküdtszék elé állítják: „Cabet ur, a' követkamara tagja 's a' »Populaire« kiadója Febr 28d. Seine megye assisei által, kik eleibe a' kamara jóváhagyásánál fogva idéztetett, az említett journal Jan. 12d. és 19d. lapjaiban találtatott »La république est dans la chambre« és »Crimes des Rois contre l'humanité« című cikkelyekért két esztendei fogságra, 4000 fr. pénzbüntetésre és a' büntető törvénykönyv 42d. cikk. említett polgári 's familiai jussoktól két esztendeig megfosztatni ítéltetett.”³⁰ A republikánus-kommunista ellenállás olyan nyilvánvalóan bélyegezte Cabet közéleti és írói magatartását, hogy a mende-monda merész elképzeléssel forradalmi cselekvő erőt tulajdonít neki. Lyonban megmozdul a munkásság, Párizs nyugtalanodik, Brüsszelben forradalmi állapot uralkodik. „A' Courier Belge . . . Apr 10d. továbbá ezeket írja; » . . . De még illyeket is rebesgetnek; Párisból titkon 1200 összeesküdt érkezett, kiknek a' pusztítókkal kellett volna egyesülniök, láрма harangot húzniök, Leopoldot lebuktatniök, és azután Parisha Lajos Fülöp ellen menniök; mozgásaikat Cabet úrnak kelle igazgatnia.”³¹ Az efféle híresztelések nem kedveztek Cabet terveinek. Börtönbüntetése elől Belgiumba menekül. De kiutasítják. „A' Populaire ismért szerkesztője Cabet úr, ki Belgiumba futott, ezen országból száműzetett. A' kir. rendelés így szól felőle; »Leopold a' Belgák királya s' a' t. Igazságministerünk tudósítására 's a' ministeri tanács javaslatára a Vlik évi Vendemiaire (7ber) 28iki törvény 7dik cikkelyénél fogva rendeljük: 1) Cabet Etienne úrnak, most Brüsszelben tartózkodó idegennek parancsoltatik, hogy a' belga földet 48 óra alatt hagyja el; 2) ha e parancsnak nem engedelmeskedik, a' rendőrség azon határ felé vigye, mellyet kijelel; 3) ha semmi határt nem mutatna, melly felé vitessék, Ostendebe kísértessék, 's ott az első Angliába induló hajóra tétessék. Cabet úr elindulásig szoros vigyázat alatt tartassék. E' végzet eszközlése igazság-ministerünkre bízatik. Brüssel apríl. 14kén 1834. Leopold [«]”.³² Cabet elvbarátai kísérletet tesznek hogy a kiutasító rendelkezést módosítsassák. Sikertelenül. „A' Populaire republicai hirlap isméretes szerkesztője Cabet úr, a' ki Parisból Belgiumba futott, egy kir. végzet által (Apr. 14d) ez országból kiutasítatik . . . A' kir. végzet Gendebien úrnál, a' belga képviselő kamara követénél, ki házához fogadta Cabet urat, adatott ennek tudtára Apr 14d. estéjén. Gendebien úr a belső ministerhez Rogier úrhoz, egy, a' Courier Belga által is közzé tett levelet küldte, mellyben Cabet úrnak, mint Franciaország egyik legjobb hazafiának és legérdemesebb követének kiűzetésén keserűen panaszkodik.”³³ Az Erdélyi Híradó tömör tudósítása összefüggést érzékeltet a brüsszeli forradalmi jelenségek és Cabet kitiltása között: „Brüsszelben április 12kén újból megkivánták a' közcsendességet háborítani, de az előre tett intézeteknél fogva a' nyugtalanok igyekezeti semmivé tétettek. Az esmeretes francia újság szerkesztő Cabet úr ki Belgiumban keresett menedéket, számkivettetett.”³⁴ Cabet öt évig tartózkodik Angliában. 1839-ben tér vissza Londonból Párizsba. Neve a negyvenes években újul meg irodalmunkban, s vetül vissza hatása a forradalmi radikalizmus képviselőinek gondolkodásában.

A számbavett forrásanyag harmadfél évet ölel fel Cabet életéből. S ebben az időszakban politikai-publicisztikai pályájának legfontosabb fordulói határozottan kirajolják alakját. Épp ezért van lehetőségünk arra a feltevésre, hogy Cabet-nak nemcsak a neve volt ismert

²⁷ Hazai s Külföldi Tudósítások 1833. 387.

²⁸ Jelenkor 1833. 812; l. még Magyar Kurír 1833. II. 382, Erdélyi Híradó 1833. II. 404.

²⁹ Jelenkor 1833. 803. (december 18).

³⁰ Hazai s Külföldi Tudósítások 1834. I. 174; l. még Jelenkor 1834. 174, Magyar Kurír 1834. I. 214.

³¹ Hazai s Külföldi Tudósítások 1834. I. 270 — 1; l. még Jelenkor 1834. 269.

³² Jelenkor 1834. 279.

³³ Hazai s Külföldi Tudósítások 1834. I. 279.

³⁴ Erdélyi Híradó 1834. I. 282.

Petőfi idősebb kortársai előtt, hanem tudtak politikai magatartásáról, társadalomszemléletéről, és elraktározhatták emlékezetükben harcos republikánus tevékenysége érdekes, figyelemkeltő eseményeit is. Minden biztonnyal olvasta a róla szóló tudósításokat: Petőfi költői jótövője, Vörösmarty, tanára Tarczy Lajos, első szerkesztője, Bajza, korai íróbarátja, Nagy Ignác, aki 1810-ben született. De olvashattak fiatal író társai közül azok, akiket ez idő tájt, a harmincas évek első felében már megejtett az újságolvasás vágya. És később a talán halványuló olvasmányemlékek a negyvenes évek elején új híradások tartalmától felélénkülve a szó erején, baráti beszélgetések formájában eljutottak Petőfihez is. S így Petőfi Cabet-találkozása 1846-ban ³⁵távrolról induló előzmények talajába kapaszkodik.

Zsoldos Jenő

Néhány újabb adat Gozdsu Elek életrajzához

Gozdsu Elek életrajzában néhány homályos pontjára sikerült egy tervezett értekezés előmunkálatai során adatokat találnom. Kapcsolatba léptem írónk egyik oldalági leszármazottjával: testvérének, Gozdsu Petronellának unokájával, özv. Lukcsics Pálnéval, tőle néhány levelet és fényképet kaptam¹, azonfelül olyan adatokat, amelyek a család emlékezetében éltek tovább; ezek egyrésze anekdotikus természetű. Átkutattam olyan egykorú forrásokat, amelyeket életrajzírója², Reisz mellőzött: Szendrei János monográfiáját Miskolc történetéről³, egykorú hírlapokat; Gozdsu szerepel Tóth Béla híres anekdotagyűjteményében (amiről Reisz nem tud) és Justh naplójában (erről tud, de nem aknázza eléggé ki.)⁴ Pályájának zombori szakasza teljesen ismeretlen, pedig életének fontos része az itt eltöltött nyolc esztendő.

Miskolc monográfiájából tudjuk, hogy az író ide költözött dédapja borkereskedő volt: a „Miskolci Görög Kompania” névsorában 1725-ben szerepel Gozdsu Antal neve. Az apa, György, Miskolcon a báró Szinva-féle uradalom, majd a gróf Wipfen-féle nagybirtok gazdatisztje. Két nagy természeti csapás teljesen vagyontalaná tette őket, így költöztek Miskolcraórcsibe. Írónk édesanyjáról: Margó Anasztáziáról (1823–1886), aki szintén gazdag kereskedő család sarja, a rokoni hagyomány annyit őrzött meg, hogy igen szép asszony volt, de kapzsi, anyagiás.⁵ Három leánytestvére volt Gozdsu Eleknek; Mária (Garam Jenőné), Petronella (Novák Sándorné), Ilona, aki fiatalon öngyilkos lett. Szülőfalujáról, Ercsiről *A veréb* című novellájában emlékezik meg.

Pesti jogászoklásának egyik epizódját örökíti meg Tóth Béla idézett anekdotagyűjteményében.⁶

A családi krónika szerint a doktori címet sohasem használta. Mégpedig azért, mert együtt tette le az egyesített bírói és ügyvédi vizgát egy állítólagos „nagy számár” évfolyamtársával. Előtte Gozdsu Elek azt a fogadalmat tette: ha a kurzustársa is megkapja a doktori címet, akkor ő nem fogja használni. Az évfolyamtárs is ledoktorált, ő pedig állta a szavát.⁷ Gozdsu Elekét 1878. március 11-én avatták doktorrá.⁸ A fiatal ügyvédgyakornok először Miskolcra kerül, Szendrei János ezt írja; „Az 1870-es évek végén egy ideig városunkban lakott Gozdsu Elek is, ki mint regényíró ezidőtájtban lett híressé.”⁹ Szendrei János arról is értesít, hogy a város műkedvelő társasága által rendezett színdarabban fel is lépett 1879. május 17-én és 18-án.¹⁰

Miskolcraórcsiba ment, szintén ügyvédgyakornoknak, principálisa hamar kiismerte tehetséges gyakornokát s felajánlotta számára leánya kezét, gyönyörű vagyonnal együtt. Gozdsu Elek, szegény lévén, karrierje érdekében elfogadta az ajánlatot, s így lett a felesége Bauer Hermina.¹¹

Pesti baráti köréről, az asztaltársaságáról, amelynek tagja volt, az eddigi források is tájékoztatnak (Kokas Endre tanulmánya), az író és újságíró élet egy kedélyes epizódját megint

³⁵ LUKÁCSY SÁNDOR: i. m. 318.

¹ özv. Lukcsics Pálné a következő fényképeket bocsátotta rendelkezésemre: Gozdsu Elek, Gozdsu Elekné, Gozdsu Elek kislánya, Gozdsu Györgyné, Gozdsu Mária, Gozdsu Petronella és Gozdsu Elek két levele, Gozdsu Máriához.

² REISZ MIHÁLY: Gozdsu Elek (1849–1919) — Bp. 1941. 31.

³ SZENDREI JÁNOS: Miskolcz város története. 1000–1800. — Miskolc. 1910.

⁴ Justh Zsigmond Naplója. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmányokkal ellátta HALÁSZ GÁBOR. Bp. Athenaeum. é. n. (1940) A 320–321, 334, 335 lapokon vannak adatok Gozdsuról és családjáról.

⁵ dr. LUKCSICS PÁLNÉ közlése.

⁶ TÓTH BÉLA: A magyar anekdotakincs. Bp. 1957. 491–492.

⁷ dr. LUKCSICS PÁLNÉ közlése.

⁸ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi karának levélbéli közlése.

⁹ SZENDREI JÁNOS: i. m. 227.

¹⁰ SZENDREI JÁNOS: i. m. 227.

¹¹ dr. LUKCSICS PÁLNÉ közlése.